

Okeandan gələn fəlakət: sunami

Azərbaycan
Respublikasının
Medianın İnkişafı
Agentliyi

5 noyabr Ümumdünya Sunami Məlumatlandırma Günüdür

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın
İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə
“ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi
“istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

pələnməsi səbəbindən kənd təsərrüfatı məhv olduğu üçün 90.000-dən çox insan həyatını itirdi. Partlayış səbəbindən həmin il Şimal yarımkürəsində yay olmadı və buna görə də kənd təsərrüfatı işləri tamamilə dayandı.

Qasırğalar da sunamilərə səbəb ola bilər. Sunamilerin 80 faizi Sakit Okeanda yaranır. Sunami dalğaları ənənəvi sualtı cərəyanlardan və ya dəniz dalğalarından fərqlidir, çünki onların dalğa uzunluğu daha uzundur. Sunami əvvəlcə sürətlə artan qabarmaya bənzəyə bilər, buna görə də qabarma dalğası adlanır. Sunamilər ümumiyyətlə dəqiqə və saat arasında dəyişən dövrləri olan bir sıra dalğalardan ibarətdir. Böyük fəlakətlər onlarla metr hündürlükdə dalğaların nəticəsində yarana bilər. Sunamilerin təsiri sahil əraziləri ilə məhdudlaşsa da, onların dağıdıcı gücü çox böyük ola bilər və bütün okean hövzələrinə təsir göstərə bilər.

Bəzən dəniz dibində zəlzələ və ya vulkan püskürməsi baş verir. Bu hadisələr iki istiqamətdə yayılır, bi-

pik siklonlar kimi bəzi meteoroloji şərait, fırtınalar zamanı dəniz səviyyəsinin çox yüksəlməsi halında böyük aşağı təzyiqli ərazilər yarada və sunamilərə səbəb ola bilər.

Sunamileri proqnozlaşdırmaq demək olar ki, mümkün deyil. Sahil suları qəfildən geri çəkilsə, bir neçə dəqiqəlik xəbərdarlıq müm-

kün ola bilər. Bu, dalğalar arasındakı boşluq dalğanın zirvəsindən əvvəl sahilə çatdıqda mümkündür. Dəniz suyu nə qədər dərindirsə, dalğalar bir o qədər sürətli hərəkət edir. Məsələn, Sakit Okeanın ortasında orta dərinlik 4000 metrdir və bu dərinlikdə sunamilər saatda 720 km (450 mil) sürətlə yayılır.

Bu sürət təxminən reaktiv təy-yarənin sürətinə bərabərdir. İki dalğa arasındakı məsafə 200 km-ə qədər ola bilər.

Sunamilerdə insan faktorları birbaşa fəlakətlərə səbəb olmasa da, müəyyən dərəcədə təsiri var. İnsan tərəfindən törədilən ətraf mühit dəyişiklikləri, qeyri-kafi infrastruktur və fəlakətlərə hazırlığın olmaması da səbəbdir. Xüsusən də sahil ərazilərində tikinti və çirkənmə, sunamilerin təsirini artırır. Sahildəki qorunan ərazilərin məhv edilməsi dalğaları daha dağıdıcı hala gətirə bilər.

Lalə Mehralı

Sunami, okeanda və ya dəniz dibində qəfil sualtı hərəkəti nəticəsində böyük miqdarda su, məsələn, böyük zəlzələ, vulkan püskürməsi, sürüşmə və ya nadir hallarda meteoritin düşməsi nəticəsində baş verir. Bu hadisələr dəniz suyunda tarazlığın pozulmasına səbəb olur və okean dibi boyunca yayılan uzun dalğalar yaradır.

Sunami baş verməsi üçün dəniz dibində böyük bir su hövzəsini qəfildən yerindən tərpədən bir hadisə olmalıdır. Sunamilerin ən böyük səbəbi dəniz dibi zəlzələləridir və dəniz dibində əhəmiyyətli dərə-

ri suyu okean dibindən səthə doğru itələyir. Bəzən sahilə çatdıqda kilometrərlə irəliləyə bilirlər. Bu dalğalar açıq dənizdə saatda 800 kilometrə qədər sürətlə hərəkət edir, lakin hündürlüyü çox da böyük deyil. Daha dayaz su səviyyəsinə çatdıqda dalğalar yavaşlayır.

Dalğanın sürəti qəfildən azalır və sonra güclənir. Dalğanın uzunluğu bəzən 30 metrə çata bilər. Tro-

cədə eniş və ya yüksəlişə səbəb olan subduksiya qırılmaları boyunca baş verən böyük zəlzələlər sunamilərə səbəb ola bilər. Dəniz dibində güclü vulkan püskürməsi qəfildən su sütununu yerindən tərpədə bilər və sunami yarada bilər. Zəlzələlər və ya vulkan püskürmələri kimi hadisələr nəticəsində dəniz altında baş verən böyük sürüşmələr və ya qaya sürüşmələri suyu yerindən tərpədə və sunamiyə səbəb ola bilər. Daha az rast gəlinən səbəblər böyük meteoritlər və ya

nüvə sınaqlarıdır.

Tarixin ən böyük sunamisi bizim əsrdə baş verdiyi üçün hamımız bunun şahidi olduq. 2004-cü ildə Hind okeanında, Sumatra adasının sahillərində baş vermiş 9 bal gücündə zəlzələ nəticəsində 2 milyona yaxın insan evsiz qalmış, 230 min insan həyatını itirmişdi. 1815-ci il aprelin 10-da İndoneziyanın Sumbava adasındakı Tambora vulkanının püskürməsi, lava püskürməsi nəticəsində 12.000 insan həyatını itirdi, daha sonra isə kül sə-

